

„Dej mi facku - zaseknu se, pomoz mi - a udělám krok“

Lenka Mikešová

OBSAH

KAM S NIMI?

Příčiny selhávání
POHLED DO „TŘETÍ TŘÍDY“
VZHŮRU K SEBEVĚDOMÍ
Opatření k nápravě
A co Vy, paní učitelko?
ZÁVĚR

KAM S NIMI?

Dyslektická třída je zařízení určené dětem s vývojovými poruchami učení. Jde o speciálně upravenou třídu, kde se užívají nápravné metody pro odstranění výukových obtíží. Cesta nápravy není jednoduchá vzhledem k individuálním zvláštnostem a potřebám každého dítěte. Vyučování je zde přizpůsobeno jednotlivým žákům, nabývá proto spíše individuálního rázu.

Pro srovnání si můžeme uvést, jak je tomu v běžných třídách, odkud sem všechny děti s problémy v učení přišly. Pro režim v klasické třídě je typická hromadná forma vyučování, jež je nepopíratelně jednodušší, zejména pro práci učitele. Vyznačuje se tím, že učitel pracuje s velkou skupinou žáků jako s celkem. Zjednodušeně lze říci, že bere ohled na třídu, ale méně již na jednotlivé děti. Zaměstnává svou třídu stejným programem, který by měl být pokud možno jak pro žáky nadané, tak i žáky prospěchově slabší. Jako kompromis volí střední stupeň obtížnosti úkolů, jehož však děti s vývojovými poruchami učení ani takto nemohou dosáhnout. Pokud dítě ob stojí v nárocích na něj kladených, jsou vazby ve smyslu **učitel - žák** pozitivní. Ve spokojenosti učitele se odráží spokojenost žáka. Pokud však dítě požadavky nesplňuje, řeší se situace, co s ním dál, dítě nevyhovělo nárokům, neprospělo.

Otázka: „Milane, jak jsi se sem dostal?“

Odpověď: „Naši to chtěli. Paní učitelka K. jim řekla, že bych to měl lepší, protože nestačím. Já jsem nosil skoro samý pětky. Akorát z výtvarky a z matematiky ne. Jo a z těláku.“

Učitel tedy dojde k závěru, že má žák problémy, s kterými on nic nesvede. Jeho verdikt je jednoznačný: „*Zaostává za spolužáky, doporučuji přeřazení.*“

Speciálně vyškolený pedagog o něco víc rozšiřuje své zorné pole. Je tu nějaké zjištění o dítěti, které může potvrdit, případně vyvrátit. Pokud jej potvrdí, ptá se po příčinách a promýšlí nápravu.

Otázka: „*Jak se rodiče vyrovnávají s tím, že má být jejich dítě přeřazeno?*“

Učitelka: „*Většinou dost těžko. Někteří to uvítají, dokonce o to i sami požádají, ale spíš to berou jako křivdu na sobě. Zvláště, když jsou ze středních a vyšších sociálních vrstev. Představa přeřazení jejich dítěte se rovná myšlence zařazení syna nebo dcery do zvláštní školy, zkrátka, že mají doma debilní dítě.*“

U dětí s vývojovými poruchami učení však nelze problém stavět na nedostatku inteligence. Tě mají mnohdy na rozdávání. To je také to, proč rodiče nechápou, co se s jejich dětmi vlastně děje.

Uvedla jsem pojmy „dyslektická třída“, „dětí s poruchami učení.“ Co jsou poruchy učení a proč dyslektická třída? Jak to spolu souvisí? Dyslexie je neschopnost správně číst. Vývojové poruchy učení - pojem nadřazený, včetně dyslexie sem ještě spadá dysgrafie - porucha psaní, dysortografie - porucha gramatického rozlišování, a dyskalkulie - porucha počítání. Ony dys - se obvykle doprovázejí, dyslektické dítě proto zpravidla také obtížně píše nebo počítá.

Příčiny selhávání

Příčinou bývají anomálie mozku (lehké mozkové dysfunkce), s tím spojené změny v psychice (labilita, nepozornost, úzkostnost), nedostatečné zrakové a sluchové vnímání (percepce), snížená intermodalita (schopnost přecházet z jedné percepce na druhou) a serialita (návaznost činností). Přidružit se mohou i vnější vlivy, jako např. konfliktní vztahy v rodině apod.

Výsledkem celé formace je dítě, které chybuje v základních dovednostních úkonech - ve čtení, psaní a počítání.

POHLED DO TŘETÍ TŘÍDY

„Třetí třída“ je ke zvláštním účelům určená třída na ZŠ v jednom okresním městě. V současné době ji naplňuje osm dětí s třídní učitelkou S.

Ony zvláštní účely svědčí o výjimečnosti, ta však za svým tajemným závojem skrývá pouze změnu přístupu k dětem, jež sem docházejí. Nejde o kouzla, ani zázraky, nanejvýš trochu jasnovidectví, protože se tu učitelka snaží dívat dětem přímo do duše.

Čím jsou tak zvláštní?

Na první pohled úplně normální, zdraví kluci a holky. Kluků je tu jednoznačně převaha. Potvrzuje se mi věta vyslovená prof. Matějčkem na jedné z jeho přednášek. „*Chlapci - dyslektici přebývají nad děvčaty.*“

Jakub - o čem svědčí to, že už asi půl roku koktá? Proč mluvil dříve normálně? Proč se zdráhá odpovídat, když je nadprůměrně inteligentní a odpovědi na otázky obyčejně zná? Co to znamená, že se na něj musí jít opatrně? Spousta otazníků mě nutí k zamyšlení. Ať přemýšlím jak chci, docházím k závěru, že dítě je neobyčejně plaché a nedůvěřivé. Stačí slovo a chlapec je na rozsypání.

Učitelka: „*Před třemi týdny se tu málem složil.*“

Otázka: „*Co se stalo? Je nemocný?*“

Učitelka: „*Ukazoval klukům práskací kuličky. Přimo tady ve škole na záchodě. Slyšela jsem odtud rány a tak jsem je výtečnicku našla. Dostali všichni tři na pamětnou. Vyřídila jsem si to s nima hezky od plíc.*“

Otázka: „*To ho to tak vzalo?*“

Učitelka: „*Dost. Jeho máma pak přišla vystrašená do školy, že je celý špatný, že se bojí mluvit.*“

Riša - bystrý a šikovný kluk. Lumpárny mu však koukají z očí.

Otázka: „*Rišo, chtěl by ses vrátit do své bývalé třídy?*“ (chvilku to trvá, než odpoví, pak se lišácky zasměje).

Riša: „*Ani moc ne. Tady je to lepší. Nedostáváme tu nářez.*“ (vidá, jak krátká doba stačí na slangové pojímání výrazů, dělám však nechápavou).

Otázka: „*Jaký nářez? Oni vás bili?*“ (záchvat smíchu).

Riša: „*Ale ne, furt jsem propadal. Akorát se mi stejská po klukách vod nás ze třídy.*“

Roman - nevědět, že maminka je zdravotní sestra, řekla bych - jasný sociální případ. Zanedbané dítě.

Situace: Děti si umyjí ruce, sklídí se stolu a prostřou ubrousek ke svačině. Roman nesvačí. Prý si svačinu zapomněl. Dnes, stejně jako včera. Ruce má špinavé od inkoustu a na stole nepořádek. Tužky vysypané z penálu, zpřeházené se-

šity a učebnice, věci, které učitelka vidí ve škole nerada.

Učitelka: (diskrétně mi říká) - „*Rodiče na něj nemají čas, chodí špinavý. Je dost roztěkaný. Nemá klid, pořádk si s něčím hraje. Když ho vyvolám, tak ale umí.*“

Zdá se mi to jenom, že ho učitelka postihuje častěji než ostatní děti? Trošičku jako by se vytrácel z jejího chování onen samaritánský přístup. Zdánlivě mi to připomíná utkání v tenise. Jedna příhrávka odráží druhou.

„*Ale on to povídá, tebe Romane napomínám. Já tě vyhodím Dávej už konečně pozor! Neprovokuj!*“

Jak však reagovat, když se Roman chvíli co chvíli přehrabuje v tašce, dloube v nose nebo z přílišné aktivity vykřikuje odpovědi dopředu?

Pěťa - v posudku se o něm píše, že se v mateřské škole projevoval arogantním způsobem, jímž dával najevo jakousi nadřazenost nad ostatními dětmi. Čím to je, že se zde navenek nijak vyzývavě neprojevuje? Jistě - za tu dobu mohl lidově řečeno přijít k rozumu. Snad mu zkušenosti s tím, že si s ním děti nechtěly hrát, stačily k tomu, aby se nad sebou zamyslel. Ale nejsou v jeho zamlklosti, se kterou už sem přišel, příznaky regrese?

Milan - není dne, kdy by něco nezapomněl. Vůbec není zamlklý, zato je mu všechno jedno. Alespoň to tak vypadá.

Učitelka: „*Milane, dobře*“ (pochvala se vztahuje na správnou odpověď). „*Ještě kdybys dával pozor, nosil úkoly a nezapomínal věci. Jinak seš docela chytrý kluk.*“

Petřík - kluk, který potřebuje „berličky“. Má veliké problémy v matematice, sám nespočítá žádný příklad, s dopomocí si však vede velice dobře. Ve třídě je nejmenší, snad proto mu všichni rádi pomáhají a leckdy jej osloví příznačnou přezdívkou „Paleček“.

Veronika - úzkostné dítě. Neví-li si rady se zadáním, reaguje pláčem. Vyjadřuje se trošku neobratně a těžkopádně. Nad otázkami dlouho přemýšlí, popřípadě křečovitě formuluje odpovědi.

Zdenka - velice schopná, snad vůbec nejšikovnější ve třídě. Pracuje samostatně, odpovídá správně, bez zaváhání. Učitelka si ji vybírá jako vzor při ukázkových příkladech (Z. předčítá, opravuje chyby, pomáhá Petříkovi).

Toto je celé třídní zastoupení. Dá se vůbec usoudit, jaké děti jsou? Z projevů chování se u nich dostává na povrch snížená sebedůvěra. Tak o ni píší psychologové, tak ji registruje učitelka a tak se dostává i do mého povědomí. Projevuje se různě - zamlklostí, nedůvěrou, stažením se do sebe, ale i rezignací, či naopak vnitřním neklidem odrážejícím se pak i v samotném chování dítěte. Záleží na povaze dítěte, jak se s neúspěchy vyrovnává, každý to přijímá jinak.

VZHŮRU K SEBEVĚDOMÍ

Jestliže jsem představila děti spíše jako klidné, pasivní žáky, odchýlila jsem se o něco víc od pravdy. Uvažme, že dyslektické dítě je na rozdíl od lajdáka snaživé. Změny v pozornosti a tendence k únikovým reakcím jsou jen důsledek mozkových změn u dítěte. Lajdák tedy škrábe jako kocour ne z důvodu, že by nesvedl psát lépe, ale prostě proto, že se mu psát nechce.

Dyslektik je aktivní, hlásí se a touží po vyvolání. Setká-li se s neúspěchem, prožívá nedůvěru v sebe sama. Touha po

sebeprosazení se tím jednak může zvětšit, nebo se naopak dítě stáhne do sebe. Přejít z jedné třídy do druhé může přinést nejistotu (co mě tu asi čeká?). Dosahuje-li dítě opětovných neúspěchů, ještě více se stáhne do sebe, čímž chce dát najevo, že stále nenastal pravý čas pro to, aby se odvážilo vystavit veřejnosti - snížená sebedůvěra se stabilizuje. Nebo, po dostatečné adaptaci a vědomí změny k lepšímu, dochází k vytouženému zvýšení sebevědomí. Chce to jen citlivý trpělivý přístup a také dostatek času.

Opatření k nápravě

První opatření jsou zaměřena na povzbuzení potlačené individuality. Převratná změna nastává v samotném hodnocení žáka. Učitelka používá různých hodnotících slov. Většinou je to uznání a zasloužená pochvala za výkon: „Výborně, vpořádku. Dobře, Zdenko. To je báječné, Petříku“ - pochvala spojená s pohlazením.

Zaběhnutý je ve třídě i zvláštní způsob známkování. Horší známky než dvojky se nedávají. Pěkné známky si však děti musí zasloužit. Hodnocení výkonu je mírnější, přihlíží se k diagnóze. Přesto, je-li výkon neuspokojivý, řekne učitelka dítěti: „Dneska to nebylo na jedničku. Tohle jsi uměl hezky, ale ještě se podívej na tohle. A zítra se můžeš přihlásit.“

To, že dítě umí, posiluje jeho sebedůvěru. Úspěch je velice vhodnou motivací, stejně jako pochvala, pohlazení, jednička. Každý má mít šanci na vyvolání. Znamená to pro něj, že je o něj zájem, že tu není tím posledním, který leží ve stínu ostatních.

Pro zvýšení sebevědomí je důležitý fakt sebeprosazení. Umět se prosadit znamená umět si vystačit sám, zvládnout úkoly jen s lehkou pomocí.

Učitelka zadá třídě úkol s přihlédnutím k možnostem každého žáka. Pokud je dítě schopno úkol samostatně vyřešit, nechá jej volně pracovat a zatím se věnuje tomu, kdo skutečně její pomoc potřebuje (obvykle počítá příklady s Petříkem nebo čte s Pěťou). Je-li někdo s úkolem hotov dříve, může pokračovat dál v práci, kterou mu učitelka individuálně přidělí. Ostatní si dál pracují svým tempem, tolik co stačí.

Pracovat sám se sebou a sám za sebe znamená umět hledat také vlastní chyby. Učitelka pouze upozorní, že do sešitu se vloudily chybičky, které je nutno vycpat: „Vezmi si barevnou tužku a sám sobě učitelem. Něco je tam v nepořádku.“

Hledáním a opravováním chyb zaplňují žáci i chvíli, kdy se čeká na toho, kdo ještě nestačil vyřešit úkol (pokud učitelka zadá jeden úkol pro celou třídu). Jakmile úkol všichni dokončí a zkontrolují si jej, následuje společná kontrola u stolku učitelky. „Když to jde, tak je nechám. Mají radost, že si stačí opravit chybu ještě předemnou,“ říká učitelka s úsměvem.

Nelze však všechno stavět na samostatnosti. Dítě, které potřebuje pomocnou ruku, ji obvykle rádo uvítá, pokud se mu podá. Ví, že na problém není samo a ve dvou jej snáze překoná. Pomocnou ruku je však třeba umět podávat. Nevnučovat ji tam, kde to jde samo a být nablízku tomu, kdo si o pomoc zažádá. Děti nesmí být zesměšňovány, mělo by to být samozřejmostí.

Situace: Petřík je slabší počtář. Na většinu příkladů sám

nestačí, vzhledem ke snížené představivosti početní řady. Učitelka jej vyzve, aby si přisedl k jejímu stolku a tak s ním spočítá několik příkladů. Jindy mu pomáhá spolužačka Zdenka. Učitelka chválí Petříka za snahu. Ten se raduje ze svého úspěchu, přestože není až tak samostatný.

Další opatření se vztahuje k celkovému chápání a pojmání učební látky. Úkolem učitelky je pomoci dítěti snáze pochopit učivo. Učitelka volí taková cvičení, která jsou pro děti srozumitelná. Používá k nim jednoznačné, přesné vysvětlení ukázkové vzory. Jedině tak žáci spolehlivě vykonají to, co se po nich žádá.

Učitelka si sama ověřuje, zda dětem správně vložila, co mají dělat: „Opravdu všichni víte, co po vás chci? Mám to ještě jednou vysvětlit? Všichni mi ukažte, že jste si našli stránku, kterou jsem vám zadala. Kdo ještě nemá?“

Když se přesvědčí, že mají všichni nalistováno a vědí, co mají dělat, projde mezi stolky a podívá se, zda všichni pracují. Pokud vidí zaváhání, ponechá dítěti čas na rozmyšlenou a pak si přisedne, aby poradila.

Na náročnější činnost, jakou je například psaní, se děti připravují dříve. Než se přejde k psaní do písanky, trénuje se písmenko na tabuli, též obrys prstem ve vzduchu.

Učitelka zapojuje do hodin celou řadu pomůcek, matematickými počínaje (počítadlo, číselné pásky, fólie, kartičky), audiovizuálními konče (bzučák, čtecí okénko, metodické příručky, brožury, knihy).

Kontrolují se a opravují chyby s patřičným zdůvodněním.

Tempo se přizpůsobuje potřebám dítěte.

Učitelka se snaží zajistit pozornost dítěte v rozsahu, v jakém je to možné.

Přímo revolučním zásahem do běhu vyučování je zpomalení tempa výuky, tolik důležité pro ovlivnění pochopení látky. Tím, že se na dítě nespěchá, ubývá stresu, který spěch ruku v ruce provází. Dítě dokáže ve zbrklosti nadělat takových chyb, že je to pro učitele až k nevíře. Ne jinak tomu bylo v předešlé třídě, odkud dítě přišlo ztrémované, pod tlakem toho, že nestačilo. Jenom přečtení zadání znamená pro dyslektika dvojnásobně vynaložené úsilí i prodloužení času. Dítě nestihá vypočítat příklad a následně chybuje v dalším. Nestačí dopsat větu.

Dítě, které pracuje svým tempem, lépe chápe učební látku, dokáže se s klidem vyvarovat zbytečných chyb a porozumění výkladu jej stimuluje k další činnosti. Na úkor tempa požaduje se přesnost a důslednost. „Milane, nepospíchej. Pozorně přečti a psát perem.“

Tam, kde se automatické spoje rychle a snadno vybavují, lze tempo zrychlit. Učitelka se nemusí zdržovat dlouhým vysvětlováním, použije-li smluvených pokynů.

I zpomalení tempa má své meze. Hodina si musí uchovat určitou kontinuitu. Vzhledem k tomu, že zde jsou hyperaktivní děti s potřebou být neustále zaměstnány, volí se také aktivní, které děti zaměstnávají a zároveň i patřičným způsobem uvolní po déletrvajícím zatížení. Odpočinek má důležité uplatnění z důvodu snadné unavitelnosti těchto dětí.

Dalším opatřením je tedy respektování potřeby odpočinku u dyslektického dítěte. Příznaky únavy vycházejí ze subjektivních pocitů dítěte - ztráta zájmu, přerušovaná pozornost, únikové reakce. Vědomě se zařazují chvíle odpočinku po náročnějších činnostech, v závěru hodiny, jako příprava před započítáním nových činností.

Příklady relaxace: děti si položí hlavu na lavici a poslouchají příběh z pověstí, před psaním si promnou prsty, aby je nebolely, provedou krátkou rozevčičku, odříkají si říkanku, zkoušejí si dechovou legraci.

Unavuje i dlouhé sezení, proto je vhodné zařadit do hodiny pohyb (děti se střídají u počítadla, chodí šeptat výsledky ke stolku učitelky, píší na tabuli, cvičí). V každém případě je třeba vyhnout se přetěžování.

Dyslektické dítě charakterizuje snížená pozornost. Potřeba navození a udržení pozornosti je důležitá nejen pro chápání učební látky, ale i pro celkovou nápravu specifických poruch učení.

Všem dětem je tu společný lehký psychomotorický neklid na bázi lehké mozkové dysfunkce. S tím souvisí i snížená schopnost koncentrace a tendence k obranným, většinou únikovým reakcím (válejí se po lavici, hrají si s prsty, zaměstnávají se jinou činností). Proto je třeba ochránit děti od rušivých vlivů.

Velice přijatelný je nízký počet dětí ve třídě. Každé dítě sedí samo v lavici, má svůj vlastní prostor, přehled o věcech. Relativně odpadá rušivý vliv spolužáků (děti se nemohou bavit, strkat do sebe, pošouchovat, zaměňovat si věci).

Pro udržení pozornosti je nutné, aby i všechna cvičení byla dětem srozumitelná, úměrná schopnostem každého žáka. Téma, které je dítěti blízké, jej snáze přiměje k zájmu.

Střídání aktivit doprovázejí chvíle oddechu, aniž by byl ohrožen běh hodiny.

Velice záleží na celkovém vystupování samotné učitelky, která na děti působí. Je s nimi dohodnuta na určitých pravidlech, jež je nutno i přes svou samozřejmost občas zdůrazňovat.

Příklady: děti už znají, že mají odpovídat celou větou, dodržovat hygienu, rovně sedět, udržovat pořádek na lavici.

Kouzlo učitelky spočívá i v její nápaditosti. Je v podstatě na ní, jaké pomůcky na hodiny používá, zda do vyučování zařazuje také soutěže či zábavné hry. Osvědčilo se začínat s tím, co děti znají. Činnost, kterou zvládají, je baví, nemají proto důvod pozornost odvracet. Nové věci zařazuje učitelka se zvýšenou opatrností. Je nutno sledovat, jak je děti přijímají.

A co Vy, paní učitelko?

Nemám strach, že by zdejší učitelka nevěděla, jak má k dětem přistupovat. Ona sama je má nejlépe otipované, přestože není její odhad vždy tím nejlepším řešením. Někdy se zkrátka nedá předvídat, jak dítě zareaguje.

Učitelka: „*Příprava hraje velkou roli. Do třídy chodím ráno o něco dřív, na tabuli si předem napíšu všechno, co potřebuju, abych se pak nezdržovala. I když někdy to stejně sejde z cesty. Říkám si, že tohle přejdeme hned, že to děti*

snadno pochopí, ale ouha! Co se zdá jednoduché pro mě, to jim dokáže pořádně zamotat hlavu. Takže třeba zbytek hodiny zůstaneme u vysvětlování. A nic víc nestihneme. Ale co nadělán?“(Uznávám, že tady je dobrá rada drahá. Hlavně, když to dětem prospěje.)

Učitelka: „*Občas mi taky povolí nervy. Být učitelkou - by mělo být spíše posláním. A hlavně by se nemělo učit věčně. Je to náročné. Dva - tři roky a pak vystřídat. Prospěje to jak dětem, tak učitelí.“*

Námítka: „*A není změna vyučujícího pro děti drastická? To přece stojí úsilí, získat důvěru od žáků, otipovat si je a najít k nim cestu. Neberou to jako zradu, když pak přijde někdo jiný, na koho si mají znovu zvykat?*

Učitelka: „*To je pravda, která převažuje nad mým uvažováním. Proto je tendence, aby se učitelé v dyslektických třídách měnili co nejméně. Já jsem myslela spíš na to, že nová učitelka ještě není tak „opotřebená.“*

Otázka: „*Co máte na mysli tím opotřebená?“(*

Učitelka: „*Tu a tam se přistihnu, že nezvládám situace tak, jak bych chtěla. Prostě mi povolí nervy a ujede mi to. Je mi trochu líto, že výsledky nedosahují mého očekávání. Náprava není blesková záležitost. Stojí to úsilí a čas.“*

Situace: Pozoruji Romana jak neklidně přešlapuje a s nedočkavostí čeká, až na něj přijde slovo. Vyvolaný Pětá nezná odpověď na otázku a tak mu chce Roman pošeptat odpověď. „*Romane, už toho mám dost. Přestaň mi dělat ozvěnu. Ty už nevíš, co bys dělal. Jak můžu dát šanci ostatním, když tu pusu nezavřeš!“* Zatímco učitelka kárá Romana, mizí pozornost dětí kamsi do neznáma. Ve třídě slyším zvýšený šum.

Stalo se: - učitelka znervózněla, nervozita se přenesla na ostatní děti.

- přerušila kontakt s dětmi, ty její slabost vycítily, nemá jim co nabídnout, žáci ztrácejí zájem.

Učitelka je však i přes občasná „*lidské přešlapy*“ člověkem, jež má na dítě ozdravný vliv. Je tou, která dokáže povzbudit, může vrátit dítěti bezpečnou identitu a ztracené sebevědomí.

ZÁVĚR

Už samotné téma poukazuje na těsnost vztahu učitele a žáka. Pedagogické působení na žáka není pouhé vzdělávání ve smyslu osvojování dovedností, ale i výchovné působení, tolik ovlivňující dětskou psychiku. Psychika dítěte je velice tvárná, necitlivý přístup ji může dlouhodobě narušit nebo dokonce poškodit. Naštěstí je zde možnost změny a návratu k lepšímu. Dyslektické děti jsou děti s dispozicemi k úzkosti, citové labilitě. Je jen na okolí, jak dalece se tato vloha rozvine a jakým směrem se bude do budoucna ubírat.